

Fatmagül Berktaş, Dünyayı Bugünde Sevmek

Sevilay Sönmez*

Her insan, söz ve eylem yoluyla kendisini bu dünyaya katarak yaşamını başlatır, ama hiç kimse kendi yaşam öyküsünün yazarı ya da yaratıcısı değildir (Hannah Arendt).

Fatmagül Berktaş'ın, on yıl önce yayınlanan kitabı: *Dünyayı Bugünde Sevmek* geçtiğimiz yüzyılın Nazizm ve totalitarizm deneyimlerini, bugünün farklı siyasal deneyimleriyle yeniden tartışmaya açmaktadır. Berktaş, Hannah Arendt'in politik deneyim ve anlayışı ekseninde yürüttüğü bu çalışmasında hem Arendt'in hem de kendi deneyimlerinin bir ürünü olarak toplumsallığın politik kırılmalarına ve kesişimlerine odaklanmaktadır. Bu tip bir odaklanma doğal olarak "şimdi" ve "burada olanı" düşünmeye çağırır.

Berktaş, Arendt'in politika düşüncesine ve yöntemine Türkiye'nin uygun bir ülke olduğunu ifade eder: "Türkiye'yi hem yapısal hem de zihinsel özellikleri bakımından derin bölünmeler ve çatışmalar barındıran ama tarihsel otoriter yönetim geleneğiyle bu bölünmeleri yok sayan, yok saymadığı zamanda çoğu kez zulümle bastırmaya çalışan bir ülke" olarak tanımlar (Berktaş, 2012: 14). Türkiye hükümetleri etnik (ulusal alt kimlik) bölünmelerini makbul olmayan bir temsil sorununa dayandırır, iktidar paylaşımına gidecek yolların önünü tıkar, mutlak birlik ve bütünlük kisvesi altında birbirinden farklı kimliklerin ve kültürel çeşitliklerin tamamını, Türklük çatısı altında toplar. Böylece kendisinden olmayanların 'haklarını belirleme hakkı'nı da kendi üzerine alır ve anayasal bir çerçeve içerisinde

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü, passolinii@gmail.com.

eritir. Sokağın diliyle: tek vatan, tek bayrak, tek devlet, tek millet mottosu hâkim hale gelir.

Berktaş'a göre bu mottonun yeteri derecede örgütlenebilmesi ya da gündelik hayat pratiği içerisinde somut sonuçlar elde etmesi otoriter liderin, kendi destekçi tabanını oluşturan veyahut oluşturabilecek olan kişiler tarafından içselleştirilmesine bağlıdır. Otoriter liderin, ilk aşamada toplumsal desteği arkasına alabilmesi söylemlerinin merkezine; demokrasi, yurttaşlık hakkı, sosyal-hukuk devleti gibi vaatleri oturtmasıyla mümkündür. Rızaya bağlı olarak kazanılan meşruiyetin devamını, bir sonraki aşamada izleyecek olan ise tüm hakların kökten bir biçimde sınırlandırılmasıdır. Böylece 'halk egemenliği'ni oy kullanmanın ötesine geçirmeyen lider, yurttaş hakları ve diğer tüm anayasal hakları da kendi lehine altüst ederek, yasal bir kurguya dönüştürür. Amaç yurttaşların içinde yaşadıkları dünyayı yönetme veya yönetime katılma özgürlüğünü ortadan kaldırmak yani hükümet karşıtı tüm söylem ve pratikleri kontrol altında tutmaktan başka bir şey değildir. Ancak politik alanda tam teşekküllü olarak kontrolün sağlanması, liderin kullandığı yöntemlerin yanı sıra elde topladığı kamu aygıtlarının işlevsel olarak kullanımına da bağlıdır. Liderin bu alanı iyi yönetebildiği, kendi destekçi tabanı tarafından muhtelif tüm görüşlere ve farklı yönelimlere karşı kolaylıkla tavır almalarına ve linç kampanyaları başlatmalarına, bakıldığında açıkça görülür. Bu somut karşılıklar Türkiye'de demokrasinin sürekli icat edilmesi ve her icat edenin de kendi çıkarlarına yönelik bir tanımı ileri sürmesiyle belirginleşmektedir. Dolayısıyla evrensel bir demokrasi anlayışı dünyada da sorunlu olmakla birlikte Türkiye'de giderek daha da sorunlu hale gelmektedir.

Berktaş'ın anlaşılacağı üzere Arendt perspektifini benimsemesinin iki nedeni vardır. Biri Arendt'in demokrasiye tanıklık ve politik deneyiminin Berktaş açısından güncelliği fikri, ikincisi bu tanıklık ve deneyimleri teorik zeminde tartışmanın olanağıdır. Bir başka ifade ile Berktaş, Arendt ile teorik ve deneyimsel paralellik kurmaya çalışmaktadır. Berktaş'a göre Türkiye'deki yönetim geleneğinin, kendisine özgü baskı ve tahakküm yöntemlerinin benzersizliğini ile Weimar Almanyası arasında izdüşümler

bulunmaktadır. Weimar Almanyasının kirli siyaset yöntemleri bugün de güncelliğini korumaktadır. Bu benzerliğin pek çok yüzü bulunmaktadır. Berktaş şunu ifade eder: “Kirli Politika algılamasının yaygınlaşmasında askeri darbelerin ve vesayetın de önemli bir payı olduğu inkâr edilemez. Bu açıdan son zamanlara dek sivil yönetimlerin ve politikacıların hor görüldüğü Weimar Almanyası ile Türkiye arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Askeri vesayetın geriletildiği koşullarda ise, bu kez de sivil vesayet hayaletinin politik ortam üzerinde dolaştığına tanık oluyoruz” (Berktaş, 2012: 15).

Berktaş’a göre totaliter ve otoriter rejimler amaçları bakımından farklılaşsalar da kullandıkları yöntemler açısından benzeşirler. Bu rejimlerin ‘ideal öznesi’ doğru ile yanlış, gerçek ile kurgu arasında ayırım yap(a)maz. Dolayısıyla böyle öznelerin yaratılmasında yapay ve/ya yalancı bir dünyanın yaratımı da elzemdir. Komplo teorileri ve aldaticı imaj operasyonları propaganda malzemesi olarak insanlar üzerine yığılırken, hiçbir şekilde denetlenmeyen koşullar/olaylar/kişiler toz duman içinde yolunu kaybetmiş kitlelere, çıplak bir güç uygulamaya başlar ve bu gücün örgütlenmesine/paramilitarizme göz yumulur.

Bu türden totaliter ve otoriter ideolojilerin, sahte güven ve istikrar politikaları iktidarı ne kadar güçlendiriyorsa halkı o kadar zayıflatır. Bu güç dağılımı benzer şekilde gelir eşitsizliğinin artmasında da merkezi otoritenin güçlenmesinde de, silahlanma yarışının artmasında da sürekli halka karşı bir gelişmenin oluşmasıyla sonuçlanır: “Totaliter rejimlerin kitlelere çekici gelmesinin ve Avrupa halklarının seferber edilmesinin nedeni, Avrupalıların I. Dünya Savaşı’ndan önce içinde yaşadıkları görece düzenli ve istikrarlı bağlamların yıkılmış olmasıydı. I. Dünya Savaşı, Büyük Ekonomik Bunalım ve devrimci çalkantıların yaygınlaşmasıyla; insanlar, kendi yaşadıkları zorlukları ve acıları basitçe kapitalizme, yahudilere, imtiyazlı sınıflara vb. bağlayabilecekleri indirgemeci ve kuşatıcı çözümlere aldınırlar” (Berktaş, 2012: 80).

Totaliter liderin desteğini oluşturan kitle ne kendisi ne de başkaları adına dünyaya karşı bir sorumluluk hissetmez. Öyle bir an gelir ki bu kitle

politikayla ilgilenmeyen, düşünmeden, yalnızca klişeleri ve sloganları tekrarlamakla yetinen, kurallara otomatik itaat eden kurbanlardan oluşur. Bireyin kendiliğini hiçe sayan ve bireyi fuzilileştiren bu ideolojiler için en tipik uygulama faşizm karşısında duyarsızlaşmadır: Holocaust’a giden yolda Nazi Toplama Kampları’nın varlığının inkârı gibi. Ancak, totaliter rejimler yalnızca kurbanlarını değil, bizzat cellatlarını da fuzuli, her an vaz geçilebilir uyruklar olarak belirler: “Arendt, bizzat totaliter baskıyı uygulayanların kendilerinin de fuzuliliklerine dikkat çeker. [K]öle emeği ve Katliam Laboratuvarlarının sadece kurbanların değil, cellatların da doğalarını değiştirdiğini tespit eden Arendt, toplama kamplarının, yok edilenler kadar yok edenlerin de ahlaki varlığını ortadan kaldırdığını tespit eder. Nazi Güvenlik Güçleri’nin başı Heinrich Himmler, SS subaylarına ‘insanüstü bir biçimde insanlık dışı’ olmaları gerektiğini emretmekteydi, yani insan olmaktan çıkmalarını. Sistemin talebi, gözü kapalı itaat ve sadakattir; buna karşılık inanmak ve onaylamak hor görülür, çünkü bunlar her şeye rağmen kendiliğinden düşünmenin ve eylemenin son kırıntılarıdır” (Berktaş, 2012: 98).

Arendt’in uyarısını Berktaş dikkatle analiz etmek gerektiğini ileri sürer. Çünkü bugünün cellatları yarımın kurbanları ya da tam tersi olabilir. Bu ikiliğin kutupları arasındaki değişimin bu kadar kolay dile gelmesinin altındaki gerçek bireylerin/yurttaşların “kendiliklerinin” ortadan kalmasıdır (Berktaş, 2012: 91). Totalitarizm ve otoritarizm altında ne mevcut anayasa ne de oluşturulacak anayasa bireyin olumlu bir sorumluluk üretmesini sağlayamaz.

İnsanların hukuki ve ahlaki varlıklarını bütünüyle yok sayan, onları bir et yığınından başka bir şey olarak görmeyen totaliter liderler, meşruiyetlerini, tarih ve doğanın yasalarına bir şekilde uyarlayarak kazanırlar. Katliam Laboratuvarlarını kamu menfaatini sağlamak adına türdeş ve çatışmalardan arınmış bir ulusun inşa edildiği yerler olarak gösterirler. Berktaş’a göre mutlak hakikati ellerinde tuttuklarına inanarak, dünyaya zorla yön vermeye kalkarlar.

Bireylerin öngörülemez bir şekilde eyleme kapasitelerini ortadan kaldırmak amacıyla yapılan tüm bu hamleler en nihayetinde kamusal alanın

kayboluşuna sebep olmuştur. Berktaý'a göre, bugünün Türkiye'sinde de insanları ortak yaşamda düşünme, söz söyleme ve eylemekten yoksun bırakan tehdit unsurları, totalitarizmde kristalleşen güçlerle benzerdirler. Totaliter ve otoriter yönetimler, özgürlük ve eylemin ortaya çıktığı, sahici politikanın yegâne yeri olan; kamusal yaşama kimi zaman örtük, kimi zaman da açıkça saldırı düzenlerler. İnsanların dayanışma ve çoğulluklarını gerçekleştirdikleri bu biricik ortama, her daim saldırı düzenleyerek; farklı deneyim ve fikir sahibi insanların birbirlerinin öykülerini seyretme ve kendilerine özgü olan benzersizliklerini ortaya koymalarını engellerler.

“Ancak Arendt'e göre, insanlığımızı ve geleceğimizi ipotek altına alan bu kamusalığın yitimi tehlikesine karşı mücadele umarsız değildir” (Berktaý, 2012: 35). Tüm bu olumsuzluklara rağmen dünyada politik bir biçimde eylemek ya da politikanın anlamını bugün de tartışmak mümkündür. En karanlık zamanlarda bile, dünyaya ve başkalarına karşı kendisini sorumlu hisseden ve tarihe, öykülerini kazıyan direnişçiler vardır. Tarih farklı bir dünyanın mümkün olabileceğini gösteren öykülerle doludur. Berktaý'a göre bu öyküler, bizlere içerisinde yaşadığımız dünyanın sorunlarını hep birlikte düşündüğümüzde ve eyleme geçtiğimizde alternatif çözümler elde edebileceğimizi gösterir.

Direnişin ardından yakalanılan yeni deneyim imkanları esasında “farklı bir dünya tahayyülünün, idealer evreninden yeryüzüne düşmüş bir şey olmadığını, içinde yaşadığımız dünyada var olan, ama henüz gerçeğe dönüşmemiş olasılıklardan ve insani potansiyellerden türetildiğini birçok kez kanıtlamıştır. Dolayısıyla bu türden deneyimler bugünün ütopyasının yarının hakikatleri olabileceğini göstermeleri bakımından son derece önemlidir” (Berktaý, 2012: 73).